Опрацьовано письмових звернень	5003
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	2
Поновлено прав	380
Опрацьованих НПА	439
Здійснено моніторингів	19
Здійснено моніторингових спостережень за дотриманням процесуальних прав учасників судового провадження у кримінальному провадженні, цивільному та адміністративному процесах	122
Акти реагування (подання Уповноваженого)	7
Кількість розпочатих кримінальних проваджень за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	58
Кількість запитів та ініціативних листів	3542
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	163

Попри продовження дії воєнного стану, наявність проблем, пов'язаних із енергетичною кризою, ракетними обстрілами, зруйнованими приміщеннями судів, неналежним фінансуванням судової системи, надмірним навантаженням і кадровим голодом, судова система впродовж 2023 року рухалася євроінтеграційним курсом із намаганням максимального забезпечення права кожному на належний судовий розгляд. Зокрема у Звіті Єврокомісії за Пакетом розширення ЄС, який отримала Україна у листопаді 2023 року, зазначено, що 2023 року Україна продовжила свій євроінтеграційний шлях. Судова реформа та реформа КСУ залишалися основними векторами реформування. Адже серед ключових цінностей для ЄС залишається забезпечення кожному верховенства права та поваги до прав людини. Не зважаючи на продовжувану збройну агресію РФ, Україна досягла вагомого прогресу в цьому напрямі[1].

1. Стан судової системи 2023 року

Європейська спільнота зазначила, що судова система страждає від серйозного недофінансування, яке ще більше посилюється через війну та її вплив на державні фінанси. Фінансові ресурси, виділені на судову систему, задовольнили 63,4% загальних потреб у фінансуванні 2022 року та лише 51,4% 2023 року[2].

Знаковими подіями 2023 року стали сформовані склади ВРП і ВККС України як органів суддівського врядування, які є гарантами розбудови незалежної та безсторонньої судової влади, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Законами від 09 серпня 2023 року № 3304-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів» і від 06 вересня 2023 року № 3378-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і деяких законів України щодо зміни статусу та порядку

Phoca PDF

формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» з початку листопада 2023 року у ВРП було відновлено авторозподіл дисциплінарних скарг між членами ВРП[3]. Варто зазначити, що зупинення повноважень ВРП на реалізацію дисциплінарної функції ще 2021 року призвело до накопичення близько 10 тисяч дисциплінарних скарг. 22 листопада 2023 року після тривалої перерви розпочалися засідання Дисциплінарних палат ВРП.

Попри це основним залишається потреба формування Служби дисциплінарних інспекторів у складі ВРП. Саме на основі її висновків ВРП може притягувати суддів до відповідальності, тобто здійснювати одну з основних функцій, покладену на цей орган законом.

Упродовж першої половини 2023 року тривав процес формування складу ВККС України і 01 червня 2023 року ВРП відкритим голосуванням призначила 16 членів ВККС[4], а 06 червня 2023 року було обрано Голову ВККС України[5]. Це дозволило розпочати добір суддів на більш як дві тисячі вакантних посад, а також завершити кваліфікаційне оцінювання суддів. Відновлення роботи ВККС України було однією із семи рекомендацій Європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС.

Надалі новий склад ВККС України 15 вересня 2023 року оголосив два конкурси на зайняття вакантних посад суддів у місцевих[6] та апеляційних судах[7]. Конкурс на посади суддів місцевих судів оголошено на 560 вакантних посад суддів загальних, адміністративних і господарських судів. Абсолютна більшість запропонованих вакансій саме в місцевих загальних судах – 500 вакансій. Відповідно кількість запропонованих вакантних посад у місцевих адміністративних і господарських судах – по 30 вакансій. 23 листопада 2023 року оголошено конкурс і на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду[8].

Результати моніторингу дотримання права на доступ до правосуддя, які здійснював Уповноважений, засвідчили існування проблем із забезпеченням права на судовий розгляд справ упродовж розумного терміну, що пов’язано із суттєвим навантаженням у судах, нестачею суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій. З огляду на це для ВККС України потрібно завершити конкурсні процедури щодо заповнення вакантних посад суддів.

Поповнення суддівського корпусу дасть змогу поліпшити доступ до правосуддя та прискорити розгляд судових справ. Оскільки згідно з даними ВККС України у загальних апеляційних судах із 882 посад суддів на 01 січня 2024 року вакантними залишилося 498[9], що становить 56,5%. Найбільше вакансій суддів у Сумському апеляційному суді (84%), Харківському апеляційному суді (78,3%) Черкаському апеляційному суді (69,7%), Рівненському апеляційному суді (65,2%), Одеському апеляційному суді (64,4%)[10]. У місцевих судах із 5038 посад суддів на 01 січня 2024 року вакантними залишилися 1448[11], що становить 28,7%. Окремі місцеві суди укомплектовані на 50 і менше відсотків, зокрема Бабушкінський районний суд Дніпра на 50% (із 16 є 8 суддів), Коростенський міськрайонний суд Житомирської області на 50% (із 12 є 6 суддів), Ковельський міськрайонний суд Волинської області на 38% (із 13 є 5 суддів), Центрально-Міський районний суд Кривого Рогу Дніпропетровської області на 36% (із 11 є 4 судді), Надвірнянський районний Івано-Франківської області на 42,8% (із 7 є 3 судді), Броварський міськрайонний Київської області на 33% (із 18 є 6 суддів), Миргородський міськрайонний суд Полтавської області на 14% (із 7 є

Phoca PDF

1 суддя)[12].

Варто зазначити, що у судовій системі утворилося надзвичайно багато вакансій внаслідок звільнення суддів.

30 грудня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» [13], яким скорочено етапи процедур добору та конкурсних процедур, змінено процедури формування, завершення процедур добору та конкурсних процедур, незавершених ВККС України. Крім того, прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України»[14] сприятиме усуненню інституційного дуалізму щодо подальшого функціонування найвищої інстанції судової гілки влади в Україні – Верховного Суду, врегулювання питання продовження суддівської кар'єри для суддів Верховного Суду України та суддів вищих спеціалізованих судів. Така подія дала змогу частково заповнити вільні суддівські вакансії.

2. Процесуальні права у цивільному та адміністративному судочинстві

(а) Право на розумність терміну розгляду справи у цивільному та адміністративному судочинстві

Упродовж 2023 року отримано 1644 звернень щодо порушення прав у цивільному та адміністративному провадженні, у яких містилося 67 повідомлень про порушення права на належний та упродовж розумного терміну розгляд судом цивільних та адміністративних справ, 80 повідомлень про порушення права на оскарження судового рішення.

Унаслідок продовження дії на території України воєнного стану 2023 року виникали нові обставини, що стали передумовою обмежених можливостей громадян щодо реалізації права на розгляд судами справ упродовж розумного терміну. Такою обставиною, поряд зі змінами територіальної підсудності судових справ, внаслідок запровадження на території України воєнного стану, постало питання налагодження процедури відрядження суддів одного суду до іншого.

Тому 2023 року продовжено здійснення парламентського контролю за дотриманням права на доступ до правосуддя, зокрема щодо розгляду справ упродовж розумного терміну. Дотримання цього права ускладнилося дефіцитом суддів, спричиненого зміною територіальної підсудності справ, відрядженням суддів до інших судів того самого рівня та спеціалізації, а також відсутністю оперативного заміщення судді, термін відрядження якого закінчився.

Phoca PDF

Унаслідок моніторингу інтернет-видань та офіційних веб-сторінок судів виявлено факт припинення Татарбунарським районним судом Одеської області з 15 листопада 2023 року здійснення розгляду справ і матеріалів у зв'язку з відрахуванням зі штату єдиного діючого судді. Підставою для його відрахування стало рішення ВРП від 26 вересня 2023 року № 911/0/15-23 про дострокове закінчення відрядження судді Херсонського міського суду Херсонської області до Татарбунарського районного суду Одеської області.

Уповноважений прийняв рішення про направлення листів до ДСА України та ВРП для привернення уваги на цю ситуацію, зокрема ВККС України щодо потреби розгляду питання відрядження до Татарбунарського районного суду Одеської області іншого судді.

На виконання листа Уповноваженого ДСА України повідомила про направлення повідомлення до ВККС України щодо потреби розгляду питання відрядження двох суддів до Татарбунарського районного суду Одеської області.

Продовжуючи здійснення контролю за станом розгляду такого повідомлення, Уповноважений надіслав лист до ВККС України та отримав інформацію про призначення до розгляду на засіданні Комісії питання щодо внесення подання про відрядження (тимчасове переведення) двох суддів для здійснення правосуддя до Татарбунарського районного суду Одеської області, про що також розміщено відповідне оголошення на офіційному веб-сайті ВККС України.

2023 року право на розгляд справи впродовж розумного терміну було також унеможливлено внаслідок впровадження у дію Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» від 13 грудня 2022 року № 2825-IX.

До Уповноваженого надходили численні звернення щодо тривалої передачі справ з ОАСК до КОАС.

Перевірка за такими зверненнями дала змогу встановити факти:
1) обмеження доступу заявників до правосуддя, враховуючи суттєве порушення і термінів розгляду судових справ (оскільки фактично справи передають до КОАС із затримкою в кілька місяців, а в певних випадках не передано взагалі), і порушення права на звернення до суду, оскільки нові справи, які підлягають розгляду в КОАС, розглядають з великою затримкою; 2) критичні проблеми у взаємодії ліквідаційної комісії ОАСК і КОАС у питанні приймання/передачі судових справ.

За інформацією ліквідаційної комісії ОАСК, основними чинниками, які вплинули на швидкість передачі судових справ до КОАС, стали: відсутність мотивації працівників апарату суду, які фактично були звільненими у зв'язку з ліквідацією ОАСК, і невирішеність питання про їх подальше працевлаштування; великий масив інформації, матеріалів судових справ, які підлягають передачі. Водночас серед причин повільної передачі судових справ, які виділяв КОАС як суд, на який покладено обов'язок прийняти вказані справи і забезпечити їх подальший розгляд, є: 1) низька штатна чисельність працівників апарату КОАС; 2) велика завантаженість суддів поточними судовими справами; 3) відсутність належних матеріально-технічних умов для прийняття судових справ, зокрема обладнаних приміщень.

Phoca PDF

Безперечно, такі чинники не можна брати за основу виправдання чи ігнорування наявної проблеми, оскільки невирішення питання ефективного та своєчасного розгляду судових справ заявників приховує ризики, які полягають передусім у підриві авторитету судової влади, недовірі до правосуддя зокрема та містять загрозу подання низки позовів до ЄСПЛ.

Тому Уповноважений упродовж 2023 року здійснював потрібні заходи для сприяння здійснення процесу передачі справ з ОАСК до КОАС у якомога найкоротші терміни, а також забезпечував постійний контроль за зверненнями з цього питання.

Так, контролюючи питання процесу передачі справ з ОАСК до КОАС, у квітні 2023 року Уповноважений надсилав листи Головам ДСА України та КОАС, зокрема внаслідок отримання інформації щодо припинення передачі адміністративних справ до КОАС до вирішення питання про забезпечення суду додатковими приміщеннями, а також для контролю за наявністю плану заходів, затвердженого ДСА України, з ліквідації ОАСК і вирішення питання щодо внесення доповнень до попереднього плану, враховуючи факт закінчення терміну передачі судових справ до КОАС, визначеного наказом ДСА України від 20 грудня 2022 року № 477.

Водночас ДСА України поінформувала про можливість внесення доповнень до заходів або затвердження нового плану заходів з ліквідації ОАСК лише після внесення відповідних змін до Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду».

За результатами опрацювання пропозицій Уповноваженого в листопаді 2023 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроєкт Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ (реєстр. № 10244)[15]. Уповноважений до Комітету ВРУ з питань правової політики надав пропозицію з підтримки за умови врахування зауважень і довів до відома членів Комітету на його засіданні 14 грудня 2023 року[16]. Комітет ВРУ з питань правової політики проєкт акта рекомендував за результатами розгляду на пленарному засіданні парламенту прийняти у першому читанні за основу. Законопроєкт очікує свого розгляду у парламенті.

Крім того, здійснюючи контроль за актуальним станом процесу передачі справ з ОАСК до КОАС, Уповноважений також направив відповідні запити до ДСА України та до КОАС та отримав інформацію про впровадження ДСА України обов'язкової звітності для ОАСК щодо здійсненої роботи з передачі справ до КОАС, а також щодо продовження здійснення заходів, спрямованих на облаштування додаткових залів судових засідань у приміщенні КОАС.

(b) Право на належне, повне та оперативне виконання судового рішення

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 449 звернень з питання порушення прав громадян на належне виконання судових рішень, що гарантоване статтею 129^1 Конституції України. Звернення стосувалися таких питань, як: порушення прав органами державної виконавчої служби – 298 повідомлень, оскарження рішення, дії або бездіяльності державного або приватного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби – 648

Phoca PDF

повідомлень.

Виконання судового рішення, як завершальна стадія судового провадження, є невід'ємним елементом права на судовий захист. ЄСПЛ у своїй практиці не раз констатував, що право на справедливий суд ілюзорне, якщо судове рішення залишається невиконаним. Саме виконання судових рішень, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової. Водночас невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення функціонування запровадженої нею системи виконання судових рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист і нівелює його сутність. На це у своїх рішеннях не раз звертає увагу і КСУ.

В Україні питання виконання судових рішень і 2023 року є достатньо проблемним. Суттєвим викликом для системи примусового виконання судових рішень залишалося запровадження воєнного стану, активні бойові дії та тимчасова окупація територій, дія законодавчих заборон і обмежень на вчинення окремих виконавчих дій, тимчасове припинення доступу до державних реєстрів.

У лютому 2023 року до Уповноваженого звернувся громадянин Б. щодо невиконання рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 26 травня 2022 року, яким зобов'язано ГУ НГУ прийняти та затвердити рішення щодо розподілу житлової площі на в/ч 3028 НГУ для забезпечення житловим приміщенням відповідно до встановлених санітарних і технічних норм громадянина Б. і членів його сім'ї та зобов'язано в/ч 3028 НГУ забезпечити громадянина Б. і членів його сім'ї житловим приміщенням відповідно до встановлених санітарних і технічних норм.

У межах відкритого провадження Уповноваженого відновлено права громадянина Б. і членів його сім'ї на виконання в/ч 3028 НГУ та ГУ НГУ рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 26 травня 2022 року, унаслідок чого на підставі Рішенням виконавчого комітету Вінницької міської ради від 30 березня 2023 року затверджено клопотання ГУ НГУ та у квітні 2023 року видано ордер на двокімнатну квартиру.

Крім того, за результатами перевірок за зверненнями громадян виявлено проблему тривалого виконання банківськими установами постанов державних і приватних виконавців про визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій, зокрема внаслідок отримання таких постанов банківськими установами впродовж тривалого періоду часу.

2023 року до Уповноваженого продовжили надходити повідомлення громадян про неправомірне звернення стягнення із зарплатних, пенсійних та інших соціальних рахунків.

В умовах дії воєнного стану фізичні особи-боржники, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, можуть здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму в розмірі, що впродовж одного календарного місяця не перевищує двох розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на 1 січня поточного календарного року, а також сплачувати податки, збори без урахування такого арешту за умови, що такий поточний рахунок визначено для здійснення видаткових операцій.

Phoca PDF

Нормами Прикінцевих і перехідних положень ЗУ «Про виконавче провадження» не передбачено припинення звернення стягнення на заробітну плату в період дії в Україні воєнного стану (звернення стягнення припиняється суто на пенсію та стипендію, крім рішень про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ).

У травні Уповноважений отримав повідомлення громадянки К. щодо накладення арешту на її картковий рахунок, на який здійснювалося зарахування пенсії за віком. Реагуючи на отримане повідомлення, Уповноважений направив запит до Мін'юсту для перевірки інформації та вжиття заходів реагування, спрямованих на розблокування рахунку громадянки К., а також до Публічного акціонерного товариства «БАНК ВОСТОК» з проханням направити державному виконавцю документальне підтвердження того, що поточний рахунок, на який зараховується пенсія заявниці, використовують суто для зарахування пенсійних виплат. Внаслідок вжитих Уповноваженим заходів державний виконавець виніс постанову про зняття арешту з коштів з рахунку громадянки К., направлено її копію до банку для виконання та знято арешт з рахунку.

З огляду на це зарплатні, пенсійні та інші соціальні рахунки повинні бути захищеними, тобто такими, на які не можна накласти арешт у виконавчому провадженні, для реалізації чого потрібно внести зміни до ЗУ «Про виконавче провадження», що й було озвучено Уповноваженим 05 грудня 2023 року на слуханнях у Комітеті ВРУ з питань правової політики на тему: «Механізм забезпечення ефективності примусового виконання судових рішень»[17].

(c) Забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом

Другий сенат КСУ у справі за конституційною скаргою громадянина П. щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписам частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) 01 березня 2023 року ухвалив Рішення № 2-р(II)/2023, яким визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України в тому, що вони унеможливлюють апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку статті 383 КАС України[18].

У вказаному Рішенні КСУ констатував, що приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України не відповідають частині другій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 55, частині п'ятій статті 125, пунктам 1, 8, 9 частини другої статті 129, статті 129-1 Конституції України в тому, що вони унеможливлюють апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку статті 383 КАС України.

З огляду на це Уповноважений у березні 2023 року надіслав лист до Комітету ВРУ з питань правової політики з пропозиціями щодо внесення змін до частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України для увідповіднення Конституції України та Рішенням КСУ від 01 березня 2023 року № 2-р(II)/2023.

Phoca PDF

У квітні 2023 року у ВРУ зареєстровано проєкт ЗУ «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом» (реєстр. № 9197), в якому враховано пропозиції Уповноваженого щодо внесення змін до КАС України.

29 червня 2023 року законопроєкт прийнято за основу. 24 липня 2023 року Комітет ВРУ з питань правової політики підготовив порівняльну таблицю до другого читання. Наразі законопроєкт очікує свого розгляду в парламенті в другому читанні.

3. Процесуальні права у кримінальному провадженні

(а) Право на розумні терміни судового розгляду кримінального провадження

Упродовж 2023 року з питань дотримання прав у кримінальному провадженні розглянуто 3151 усне та письмове звернення з повідомленнями про 5769 порушень, зокрема 5305 – про порушення процесуальних прав під час досудового розслідування та 464 – про порушення права на справедливий упродовж розумного терміну судовий розгляд кримінального провадження.

Найбільшою перешкодою у забезпеченні права на судовий розгляд кримінальних справ у розумні терміни залишається нестача суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій.

Недостатня кількість суддів і працівників апаратів у місцевих та апеляційних судах загострює проблему належного функціонування судів і здійснення правосуддя, спричиняє систематичні порушення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного терміну справи, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ. Аналіз предмету скарг, поданих до ЄСПЛ проти України, свідчить, що переважна більшість їх стосується надмірної (нерозумної) тривалості судового розгляду та невирішення цієї проблеми на національному рівні.

До Уповноваженого звернувся П. щодо порушення його права як потерпілого від злочину, передбаченого частиною четвертою статті 190 КК України, та цивільного позивача на вирішення питання щодо його цивільних прав у зв'язку з надмірною тривалістю судового провадження (близько 10 років), що здійснюється у Печерському районному суді міста Києва. На запит отримано інформацію, що Печерський районний суд Києва роками працює в умовах надмірного судового навантаження. Із 36 посад суддів згідно зі штатним розписом повноваження здійснює 21 суддя, у 8 суддів закінчився 5-річний термін повноважень, 7 посад залишаються вакантними (на кінець року кількість вакантних посад зросла до 9). 2023 року судове навантаження порівняно з 2022 роком продовжило стрімко збільшуватися, перевищує допустиме більш як у 6 разів, у процентному співвідношенні до 100% навантаження становить 600% навантаження. Вочевидь, за таких умов неможливо забезпечити розгляд судових справ у визначені законом терміни.

Phoca PDF

(b) Реалізація права на апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

До проблем, пов'язаних із забезпеченням права на судовий розгляд упродовж розумного терміну, додаються перешкоди, зокрема й створювані через неналежне виконання процесуальних обов'язків учасниками процесу, у реалізації передбаченого законодавством права на апеляційне оскарження судових рішень.

Це право є складником права кожного в контексті положень частин першої, другої статті 55, пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України на судовий захист, оскільки перегляд судових рішень судів першої інстанції в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Такі перешкоди виникають, коли у судові засідання, призначені у справах за апеляційними скаргами сторони захисту на ухвали суду першої інстанції, не з'являються прокурори, не забезпечується доставка у судове засідання підозрюваних, обвинувачених, щодо яких застосовано запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою, а також через зволікання судами першої інстанції з передачею матеріалів судових проваджень до суду апеляційної інстанції. У зв'язку із цим судові засідання з розгляду апеляційних скарг на судові рішення не раз переносять.

Окрім того, результати моніторингу дотримання процесуальних прав у кримінальному провадженні засвідчують існування проблем із забезпеченням реалізації права на оскарження судового рішення, пов'язаних із суттєвим навантаженням у судах, нестачею суддівських кадрів і працівників апарату у судах першої та апеляційної інстанцій.

Упродовж 2023 року Уповноважений звертався до керівників прокуратур щодо невідкладного реагування на інформацію про невиконання представниками сторони обвинувачення своїх процесуальних обов'язків.

За результатами реагування приймалися рішення про зміну складу групи прокурорів і забезпечували явку у наступні судові засідання, хоча жодного разу не було визнано неприбуття прокурора до суду без поважних причин.

Окрім того, Секретаріат Уповноваженого за скаргами із зазначених питань надсилав листи до судів першої інстанції про забезпечення направлення матеріалів судових проваджень до апеляційної інстанції, а також з'ясовував причини невиконання органами, уповноваженими здійснювати конвоювання ув'язнених, вимог щодо доставки підозрюваних, обвинувачених до суду. У такий спосіб досягали мети – відновлення права на забезпечення перевірки судових рішень в апеляційному порядку.

Одним із способів реагування на цю проблему, особливо в умовах воєнного стану, може бути застосування відеоконференції під час здійснення апеляційного провадження.

У жовтні 2023 року до Уповноваженого звернулась ув'язнена та в її інтересах адвокат про порушення права підозрюваної на перегляд судових рішень про обрання запобіжного заходу та продовження строку тримання її під вартою у зв'язку з неявкою прокурорів у п'ять із шести

Phoca PDF

призначених апеляційним судом судових засідань у справі за апеляційною скаргою сторони захисту на ухвалу суду першої інстанції, а також через зволікання з передачею матеріалів судового провадження до суду апеляційної інстанції, що спричинило відкладення судового розгляду фактично до закінчення терміну дії оскарженого рішення.

Така бездіяльність посадових осіб спонукала Уповноваженого звернутися до Генерального прокурора щодо вжиття заходів для реалізації процесуальних прав ув'язненої на оскарження судового рішення через забезпечення участі прокурора в судових засіданнях Київського апеляційного суду, зокрема призначеному на 06 листопада 2023 року у провадженні за апеляційною скаргою на нову ухвалу районного суду про продовження дії запобіжного заходу, та відреагувати на інформацію про неналежну процесуальну поведінку прокурорів, а також направлено лист до районного суду про забезпечення своєчасного направлення матеріалів судового провадження до апеляційної інстанції.

За дорученням Уповноваженого працівник Секретаріату Уповноваженого здійснював моніторинг у судовому засіданні Київського апеляційного суду 06 листопада 2023 року. З'ясовано, що на це судове засідання прибули представники сторін, участь ув'язненої забезпечено у режимі відеоконференції за місцем її тримання. Суд апеляційної інстанції в цей же день розглянув апеляційну скаргу сторони захисту, яку задоволено частково та ухвалено рішення про зміну підозрюваній виду запобіжного заходу.

(c) Права ув'язнених під час застосування заходів безпеки

Предметом уваги Уповноваженого 2023 року стала отримана інформація з чисельних звернень і адвокатів, і осіб, взятих під варту, про порушення прав ув'язнених у зв'язку з поширеною практикою ухвалення слідчими та прокурорами під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях рішень про застосування заходів безпеки до підозрюваних у вигляді безстрокового переведення зі слідчого ізолятора в інше місце зі спеціальним режимом тримання, а саме до ІТТ і Відділу забезпечення досудового розслідування СБУ. Такі рішення суперечать вимогам ЗУ «Про попереднє ув'язнення» та інших нормативно-правових актів щодо строку утримання осіб, взятих під варту, в ІТТ, який не може перевищувати десяти днів.

Направлення Уповноваженим у квітні 2023 року подання Генеральному прокурору про усунення порушень прав ув'язнених у зв'язку з прийнятими слідчими рішеннями про застосування заходів безпеки до підозрюваних у вигляді безстрокового переведення зі слідчого ізолятора до ІТТ не вирішило проблему. Водночас у відповідь на подання було підтверджено, що особи, взяті під варту відповідно до рішення суду, та особи, засуджені до позбавлення волі, повинні утримуватися тільки в пенітенціарних закладах, а в нормативних актах, які регулюють діяльність ІТТ, слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, не передбачено можливості вміщення до ІТТ взятих під варту чи засуджених осіб, до яких застосовано заходи забезпечення безпеки.

Виявлені порушення безпосередньо впливають на дотримання прав і свобод людини і громадянина, гарантованих статтями 3, 5, 6 ЄКПЛ та статтями 28, 49, 62 Конституції України, зокрема прав на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, на охорону здоров'я і медичну допомогу, на захист, і можуть використовуватися для приховування

Phoca PDF

фактів неналежного поводження з ув'язненими.

Зважаючи на викладене, у липні 2023 року для припинення та запобігання порушенням прав ув'язнених Уповноважений направив до Комітету ВРУ з питань правоохоронної діяльності, Комітету ВРУ з питань правової політики, Мін'юсту пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що регулює питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Не зважаючи на отримані відповіді про розгляд наданих Уповноваженим пропозицій суб'єктами законодавчої ініціативи, зазначені питання досі не врегульовано.

(d) Право на особисту свободу та звільнення з-під варти негайно після ухвалення судом рішення та фактичного внесення застави

Під час розгляду скарг від підозрюваних, обвинувачених та їхніх захисників про порушення прав ув'язнених на особисту свободу, що полягають у зволіканні з виконанням судових рішень щодо застосування застави як альтернативного виду запобіжного заходу, виявлено вади наявного механізму взаємодії органів судової влади та адміністрацій установ попереднього ув'язнення щодо обміну документами та інформацією про зарахування внесеної суми коштів у рахунок застави на спеціальний рахунок територіального управління ДСА України, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, що ухвалив рішення.

Відповідно до частини першої статті 202 КПК України підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Механізм внесення, повернення та звернення у дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави визначено зазначеною нормою кримінального процесуального закону та Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого постановою КМУ від 11 січня 2012 року № 15 (зі змінами, внесеними постановою № 839 від 15 вересня 2019 року).

Відповідно до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

Водночас недосконаліть механізму, визначеного нормативно-правовими актами, щодо перевірки документів, які підтверджують застосування і внесення застави, створює умови для утримання під вартою осіб, за яких внесено заставу, упродовж невизначеного часу, а

Phoca PDF

найчастіше упродовж кількох днів з моменту фактичного внесення застави, зокрема у разі сплати застави наприкінці робочого тижня, оскільки у вихідні дні таку перевірку не здійснюють. Отже, порушується право людини бути негайно звільненою з-під варти після внесення застави, визначеної судом.

Рекомендація Уповноваженого щодо запровадження процедури максимально швидкого звільнення особи з-під варти після внесення застави майже впродовж усього 2023 року залишалася невиконаною. Для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяють порушенням права на особисту свободу, Уповноважений 17 липня 2023 року вніс подання Міністру юстиції України, в якому порушив питання про нормативно-правове врегулювання механізму звільнення особи з-під варти невідкладно після фактичного внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, та перевірки документів, що підтверджують застосування і внесення застави.

За результатами розгляду подання Уповноваженого для вдосконалення процедури обміну інформацією про внесення застави, її зарахування на спеціальний рахунок відповідного територіального органу ДСА України та максимально швидкого інформування про це установи попереднього ув'язнення Міністерство юстиції України разом із ДСА України розробило відповідний проєкт постанови, ухвалений КМУ 07 грудня 2023 року[19]. Постанова визначатиме порядок, відповідно до якого платіжний документ з позначкою банку надаватимуть також уповноваженій службовій особі місця попереднього ув'язнення, а перевірку здійснюватимуть через електронну інформаційну взаємодію.

Водночас положення абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, згідно з якими перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня, не відповідає принципу верховенства права та функціонування правової системи для забезпечення передусім стабільного правового становища індивіда та потребує вдосконалення, аби процес перевірки забезпечувався впродовж одного календарного дня з урахуванням можливостей електронної інформаційної взаємодії.

А відтак для унеможливлення випадків зволікання з виконанням судових рішень щодо застосування застави як альтернативного виду запобіжного заходу, доцільно внести зміни до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, якими визначити, що перевірка документа, яка підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного календарного дня.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом» (реєстр. № 9197);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до пункту 2

Phoca PDF

розділу ІІ «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ» (реєстр. № 10244).

Міністерству юстиції України:

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо доповнення до положень пункту 10-2 Розділу XIII Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про виконавче провадження», якими визначити конкретний термін виконання банківськими установами постанови державного, приватного виконавця про визначення поточного рахунку фізичної особи – боржника в банку для здійснення видаткових операцій;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо визначення зарплатних, пенсійних та інших «соціальних рахунків» захищеними, тобто такими, на які не може бути накладено арешт у виконавчому провадженні;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо врегулювання питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо змін до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, якими визначити, що перевірка документа, яка підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного календарного дня.

Генеральному прокурору:

забезпечити відомчий контроль за забезпеченням участі прокурорів у судових засіданнях, зокрема у справах за апеляційними скаргами сторони захисту на судові рішення.

ВККС України та ВРП:

вжити заходів щодо оптимізації роботи місцевих та апеляційних загальних судів, зменшення навантаження на суддів.

[1] Звіт Європейської комісії щодо України в межах Пакета розширення ЄС: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecefc3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.

[2] *Ibid.*

[3] З 1 листопада у ВРП буде відновлено авторозподіл дисциплінарних скарг між членами Ради / Вища рада правосуддя, 19.10.2023: https://hcj.gov.ua/news/z-1-lystopada-u-vrp-bude-vidnovleno-

Phoca PDF

avtorozpodil-dyscyplinarnyh-skarg-mizh-chlenamy-rady.

[4] ВРП призначила членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України / Вища рада правосуддя, 1.06.2023: https://hcj.gov.ua/news/vrp-pryznachyla-chleniv-vyshchoyi-kvalifikaciynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny.

[5] Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обраний Роман Ігнатов / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 6.06.2023: https://vkksu.gov.ua/news/golovoyu-vyshchoyi-kvalifikaciynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-obranyy-roman-ignatov.

[6] Оголошення про проведення конкурсу на зайняття 560 вакантних посад суддів у місцевих судах / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 15.09.2023: https://vkksu.gov.ua/news/ogoloshennya-pro-provedennya-konkursu-na-zaynyattya-560-vakantnyh-posad-suddiv-u-miscevyh-sudah.

[7] Оголошення про проведення конкурсу на зайняття 532 вакантних посад суддів в апеляційних судах / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 15.09.2023: https://vkksu.gov.ua/news/ogoloshennya-pro-provedennya-konkursu-na-zaynyattya-532-vakantnyh-posad-suddiv-v-apelyaciynyh

[8] 23 листопада 2023 року оголошено конкурс на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 23.11.2023: https://vkksu.gov.ua/page/23-lystopada-2023-roku-ogolosheno-konkurs-na-zaynyattya-25-vakantnyh-posad-suddiv-vyshchogo.

[9] Облік посад суддів / Вища кваліфікаційна комісія суддів України: https://vkksu.gov.ua/oblik.

[10] *Ibid.*

[11] *Ibid*.

[12] *Ibid.*

[13] Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 9.12.2023 № 3511-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text.

[14] Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України» від 21.11.2023 № 3481-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-20#Text.

[15] Проєкт Закону про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43095.

Phoca PDF

[16] Директор Департаменту моніторингу додержання права на справедливий суд та процесуальних прав долучився до засідання Комітету Верховної Ради України з питань правової політики / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 14.12.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/direktor-departamentu-monitoringu-doderzhannya-prava-na-spravedlivij-sud-ta-procesualnih-prav-vzyav-doluchivsya-do-zasidannya-komitetu-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-pitan-pravovoyi-politiki.

[17] Омбудсман взяв участь у Комітетських слуханнях щодо питання механізмів забезпечення ефективності примусового виконання судових рішень / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 5.12.2023:https://www.ombudsman.gov.ua/uk/news_details/ombudsmana-vzyav-uchast-u-komitetskih-sluhannyah-shchodo-pitannya-mehanizmiv-zabezpechennya-efektivnosti-primusovogo-vikonannya-sudovih-rishen.

[18] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) від 01 березня 2023 року № 2-р(II)/2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text.

[19] Постанова Кабінету Міністрів України від 7.12.2023 № 1283 «Про внесення змін до Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1283-2023-%D0%BF#Text (набере чинності з 12.03.2024).

Phoca PDF